

Škola: FTUL, KKV Prostějov

Ročník: 2.

Rok: 2003

Datum: 23.3. 2003

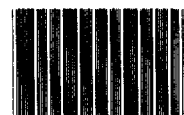
Vypracovala: Ludmila Zatloukalová

SEMESTRÁLNÍ PRÁCE – DOK
DĚJINY ODĚVNÍ KULTURY

Zadání: Vývojové proměny pokrývek hlavy

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI UNIVERZITNÍ KNIHOVNA	
Přir. č.	2130617
Signat.	B 15019
Kč	

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146180965

VÝVOJOVÉ PROMĚNY POKRÝVKY HLAVY

Pokrývka hlavy má mezi ostatními doplňky oděvu své zvláštní místo. Na rozdíl od vějíře, deštníku, rukávnicku a dalších drobností, které jsou téměř v každé době nezbytnou součástí oděvu, je pokrývka hlavy nejen ochranou, ale také stavovským odznakem. Široké klobouky, často slaměné, chrání proti působení slunečních paprsků, kožešinové kukly, čapky a barety proti chladu. V průběhu věků vznikla celá škála různých klobouků a baretů, které byly součástí kroje knížat, měšťanů a sedláků a v určitých dobách se vydávaly dokonce i příkazy, které přesně stanovily, který stav smí určité pokrývky hlavy nosit. Toto rozlišení platilo jak pro muže, tak i pro ženy, pro něž kromě toho pokrývka hlavy byla po řadu století označením jejich stavu. Provdané ženy nesměly chodit prostovlasé, ale musely ukryvat vlasy pod rouškou nebo čepcem. Postupem doby se však stavovské odlišení oděvem, tedy i pokrývkou hlavy ruší. Klobouk ale zůstává výrazem smýšlení svého nositele. V průběhu 19. století nosí spořádaní a cti dbalí občané cylindr, pokrokově smýšlející vrstvy, dokonce i „nebezpeční“ revolucionáři, plstěný klobouk.

BIBLICKÁ DOBA:

Pro biblickou dobu existují doklady o zvláštním zahalení židovských žen dvěma závoji. **Radib** zahaloval hlavu a splýval na záda, **raob** zakrýval tvář a ponechával volné jen oči.

MEZOPOTÁMIE:

Pokrývka hlavy zde souvisí s velmi pracnou úpravou vlasů a vousů, které se kadeří do složité, geometricky přesné sestavy. Vládce nasazuje na tento účes jako jeho vyvrcholení a zdůraznění své nadvlády **tiáru**, poměrně vysokou kónickou čapku, z níž visí stuhy na ramena. S velkou pravděpodobností se z tiáry asyrských vládců vyvinul orientální **fez**. Na asyrských reliéfech jsou zobrazeni i nižší hodnostáři v **čapkách** s přepadající špičkou, podoných čapce frygické, nebo jen s páskou, která přidržuje umný účes.

EGYPT:

U Egyptanů se poprvé objevuje koruna jako výraz královské moci. **Bílá koruna**, odznak vládce horního Egypta. **Červená koruna**, vládce dolního Egypta. Obě koruny byly po sjednocení Egypta spojeny v jednu. Někteří faraóni nosili také **pěřovou korunu**. **Modrá koruna** byla válečnou přílbou. Protože Egyptané nosili mohutné paruky, nebyly pokrývky

hlavy běžné. Nejobvyklejší jsou **čelenky**. Mladé princezny mají zvláštní pokrývku hlavy, jemnou zlatou fólii, která hlavu úplně pokrývá jako jemná přilba.

OBR 1. - Isis provází královnu na onen svět. Théby, hrobka královny Nefertáři. Bohyně má na hlavě symbol slunečního kotouče, královna vysokou korunu jako znak státní moci, nasazenou na kovové přilbě.

KRÉTA:

Korunu bohatě zdobenou pery zná i kultura krétská, jež přísluší opět jen panovnickému rodu. Ostatní muži chodili buď prostovlasí nebo měli malé **baretové** a **turbanové** pokrývky hlavy z kůže. Krétské bohyně mají na hlavě většinou **věnc** nebo vysokou turbanovitou pokrývku na způsob **tiáry**.

ŘECKO:

Nejprostší pokrývkou hlavy je **cíp pláště**, kterým se zakrývá hlava, nebo jen **stužka**, která udržuje účes. Určité druhy zaměstnání však vyžadují klobouk jako ochranu před sluncem a nepohodou. Nosí se několik druhů plochých menších i větších klobouků, **tholios** a **petasos**, klobouky plstěné, ale i široké slaměné. Lidé nižších stavů, zejm. rybáři a veslaři nosí kulovitou **čepici** z kožešiny, kůže nebo i slaměného pletiva. K oděvu ženy patří **závoj**, který zakrývá hlavu i tvář. Nezbytným průvodcem slavností všeho druhu je u Řeků **věnc**. Od Frygů přejali Řekové **frygickou čapku**.

Mužské pokrývky hlavy: pīlos a thessalský klobouk petasos

Pokrývka hlavy pro ženy: tholia

ETURIE:

U Etrusků se poprvé objevují kovové *přilby*, většinou bronzové, které jsou dokladem vyspělého umění zpracování kovů.

ŘÍM:

Římané chodili nejvíce prostovlasí. Jinak přejímají řecké pokrývky hlavy. Přibývá *galerus* – kožená pokrývka hlavy sedláků a lovců. Řím si oblíbil bojové hry, zejména zápasy gladiátorů, při nichž se podobně jako v boji nosily kovové *přilby*.

BYZANTSKÁ ŘÍŠE:

Zná prakticky jako pokrývku hlavy jen korunu císaře a *diadém* císařovny. Častěji než muži jsou se zakrytou hlavou zobrazovány ženy; nosí *kapucové pláště* nebo lehké bílé *roušky* a *závoje*.

GERMÁNI:

Polokulovité, popř. i vyšší *čepice* buď z vlněné hladké tkaniny, nebo tkané smyčkovou technikou, takže dělají dojem kožešiny. Z téže doby se zachovaly i první *kapuce*.

PŘEDROMÁNSKÁ DOBA:

Ženy nosí menší závoj skládaný jako turban – *ricinum* a druhý velký – *mafors*, který zakrývá hlavu a splývá jako plášť na ramena, aby zahaloval postavu až k nohám. Hunové si pokrývali hlavy *šišatými čapkami*. Dochovala se i řada *přilb*, které používaly germánské kmeny, nejčastěji tvaru kulovité čapky s mohutnými rohy.

ROMÁNSKÁ DOBA:

Románská doba stále ještě prodlužuje tradici antického oděvu, i když jej postupně přizpůsobuje novým podmínkám. A tak nejobvyklejší pokrývkou hlavy mužů i žen zůstává *cíp pláště* a *kapuce* jako samostatná součást oděvu nebo i spojená s pláštěm. Pracující vrstvy dávají přednost polokulovitým *čepicím*, ale nosí se i *frygická čapka* a proti slunci opět *slaměný klobouk*.

GOTICKÁ DOBA:

Teprve s členitou a bohatou módou doby gotické vznikne také široká škála pokrývek hlavy. Vdané ženy nosí sice vlasy svázané do copů, ale zavinutí hlavy není ve 12. a 13. století ještě

povinností. Nosí se *závoje* a *roušky*. Úplné zakrytí hlavy se pro vdanou ženu postupně stává zákonité, a tak se vedle roušek začínají nosit *čepce*. *Kruseler* byl bohatě vrapovaný kolem obličeje. *Hennin* byl vyztužený špičatý čepce, často se závojem. *Opičí čepice*, tj. vlastně kapuce s dlouhým ocasem, která ležela ploše na hlavě a na obou stranách měla vystupující rohy zvané opičí uši. *Flitterhaube*, čepce rozšířený v Německu. V době pozdního středověku se nosila *barbette*, stala se součástí smutečního oděvu francouzských žen. Svobodné dívky nosí *věnc* z živých nebo umělých květin. Vznešení muži začínají jako stavovskou výsadu nosit plstěný *klobouk*, protažený do špičky a pošitý pavími péry. Novým typem je *baret*, který se v této době rozšíří a v mužské i ženské módě zakotví natrvalo. Podobně je tomu i s *turbanem*, perskou pokrývkou hlavy tvarovanou z pruhu tkaniny, jehož obliba se rozšířila po celém Orientu i v Africe. Německy se mu říkalo *Sendelbinde*, česky *točenka*. Středověk znovu obnovil oblibu *kapuce*; jmenuje se nyní *kápě*, *gugel*, *gogel*, *kukla* a nosí se buď jako součástí pláště nebo častěji jako samostatná část oděvu.

Mušské pokrývky hlavy – klobouk, baret, kápě, kápě s cípem

Pokrývky hlavy, které povinně nosili Židé; jejich jednotným prvkem je knoflík na temeni nebo protažení do špičky

DOBA RENESANCE:

Jednou z nejtypičtějších ozdob u žen je *ferroniére* – páska přes čelo. V době renesance vzniká tvarově prostší, ale materiálem a ozdobou bohatá varianta gotického čepce, tzv. *sella* – dvourohý čepce, který však vlasy zcela nezakrývá.

Ženské pokrývky hlavy v 1. polovině 16. století v Německu a Anglii

Nosí se také *balzo*, turbanovitá pokrývka. Společná pro muže i ženy je *toka*, nová forma měkkého baretu bez okraje a se záhyby na hlavě, ale i různé formy *turbanu*. Muži dále nosí *klobouky*, které se stále zvyšují, takže vzniká první varianta *cylindru*. Dosud není zapomenuta *kapuce*. V Německu nosily zejména ženy *baret* tak velký a koketně šikmo nasazený, že pod něj museli podkládat malou přiléhavou čepičku, aby držel na hlavě. Říkalo se jí *callotte*. Z Holandska se rozšířila obliba velkých širokých *plstěných klobouků* (char. jako *á la Rubens* nebo *á la Rembrandt*).

Ve Španělsku- se neklade velký důraz na pokrývky hlavy. U mužů, i žen se nosí nevelký *cylindrovitý klobouk*. Také *baret* se často zvyšuje a přitom zůstává malý, nosí se i *toka*, která dostává formu *klobouku*. Ve Francii se objevuje *čepček* se špičkou vybíhající do čela, který se později stane typickým vdovským čepcem.

Pokrývky hlavy 16. století: německé (1. a 2. zleva), francouzská a španělská

Mužské pokrývky hlavy v Evropě 16. století

TŘICETILETÁ VÁLKA:

V době třicetileté války je **klobouk** snad nejtypičtějším ze všech součástí oděvu. Umění skládat reverence (poklony) a smekat přitom obrovský plstěný širák ozdobený perím, patřilo k vybranému chování kavalíra. Takovému klobouku se říkalo **respondent**. V Nizozemí se vrací u žen obliba čepců, opět hodně velkých, a proto i vyztužených, často křídlového typu. Jim podobná je i **thiphoike**-plášť, přetažený přes hlavu a na čele připnutý dřevěným knoflíkem.

Obr. 54. Mužský oděv třicetileté války

LUDVÍK XIV. :

Hlavní ozdobou hlavy jsou *paruky*, nosí je téměř všichni muži. Paruky jsou pudrované a nelze na ně nasadit téměř žádnou pokrývku hlavy. Pro dvořana je *klobouk* ovšem nezbytnou součástí kroje, proto se nejčastěji nosí v podpaží. K domácímu oblečení patří i *noční čepička*, která vystřídá obtížnou paruku. Pokrývky hlavy se ani v ženském odívání neprosazují. Nosí se složité účesy, vysoko vyčesané. *Čepec* zůstává nezbytnou součástí domácího oblečení, aby chránil složitý účes.

Obr. 53. Aristokratická móda konce 17. století

ROKOKO:

Doba rokoka znovu rozpoutá fantazii v složitosti účesů a jejich ozdob. Jsou opět velmi složité a jejich úprava trvá i několik hodin. Jsou na ně nasazeny jemné, vzdušné čepce, které účes zvyšují. Obvyklé jsou i *helmovité klobouky*, které podtrhují základní tvar účesu. Jako nezbytná ochrana účesu při spánku a při mytí vznikly noční a koupací čepce, francouzsky nazývané *dormeuse* a *beigneuse* (dorméz, beňéz).

POZDNÍ ROKOKO:

V době pozdního rokoka se mužská móda pokrývek hlavy mění pomaleji. Stále se objevuje *třírohý klobouk*, koncem století pak *klobouk kulatý*, původně určený na jízdu na koni, postupně součást společenského oděvu. Společně s účesem se zmenšuje i *čepec*. Zvláštním kompromisem mezi kloboukem a čepcem je tzv. *chapeau-bonnet*, přes který se převazuje závoj.

FRANCOUZSKÁ REVOLUCE:

Zmizí všechny složité účesy mužů i žen. *Klobouk* získává opět plné uplatnění. Místo třírohého nastupuje *dvourohý*, nazývá se *á la Andromanie* a nosí se ve Francii se špičkami na strany. Stále běžnější je pak *plstěný klobouk* s kulatým okrajem a *cyindr*. Ženy si oblékaly klobouk mužského typu, ovšem s větším množstvím ozdob.

DIREKTORIUM:

U žen je typickou ozdobou večerního účesu nebo i klobouku *aigrette* (egret), tj. na kovové obroučce upevněné peří, vysoko trčící nad čelem. Vrací se obliba různých *turbanů*, *baretů* a *tok* odvozených z módy renesance. Nosí se drobné, průhledné *závoje*. Ani čepec dosud nemizí, má nyní dokonce poměrně široký okraj.

BIEDERMEIER:

Tato doba výrazně oděvem rozlišuje již ne mezi příslušníky jednotlivých stavů, ale mezi lidmi odlišného smýšlení. Tak poslušný měšťan nosí stále *cyindr*. Skládací cyindr na péro, který se dal nosit v podpaží se nazýval *capeau chaque* (klak). Muži svobodomyšlnějších názorů nosí měkký *plstěný klobouk*. Nejvíce se rozšířil *kalabreser* – byl vysoký, špičatý, s širokým okrajem. Začínají se vyrábět také *měkké klobouky* z bobřího vlasu, velmi drahé, kterým se říkalo *kastorové* podle latinského názvu bobra. Žena, spořádaná měšťanka, dává přednost *čepci* – něm. *Schute*, byl nyní poměrně vysoký a vpředu měl široký okraj, byl ozdoben stuhami, jimiž se také uvazoval pod bradou. Řidčeji se objevuje široký a hodně zdobený *klobouk*, který se na veřejnosti neodkládá. Doplnkem večerního oblečení zůstává stále *turban*.

KOLEM ROKU 1840:

Ve čtyřicátých letech mění pak *Schute* tvar. Hlava a okraj se spojují v jedno, zadní díl tvoří většinou jen pruh tkaniny stažený v týlu stužkou, a porot dostává jméno *Zughut* (zug = ziehen = táhnout). Dětská móda se v průběhu všech staletí řídí módou dospělých. A tak i malé děti nosily v době *biedermeieru* často *cyindry*, většinou lehké, slaměné. Vzniká tužší obměna plstěného klobouku – *buřinka* – s kulatou tvrdou hlavou a úzkým okrajem. V létě se uplatňuje kulatý slaměný klobouk s plocho hlavou, kterému se říkalo *panama*. Na cesty a sport se stále více užívá *čepice*.

DRUHÉ ROKOKO:

Obvyklou pokrývkou hlavy je stále *čepec*, nyní s menším okrajem. Přibývá malý, koketní klobouček posazený na temeni hlavy, zdobený stuhami a květy, svazovaný pod bradou velkou stuhou s mašlí – *kapotek*. K širokým sukním s mnoha spodničkami se nosily také široké *florentské klobouky* zdobené květinami a stuhami.

SECESE:

Doba secese je sice plna reforem, ale trvá na vypasovaném oděvu a korzetu a dává jednoznačně přednost *širokému klobouku*. V Německu dostanou tyto velké klobouky posměšné jméno *Wagenrad* (=kolo od vozu). Slaměný klobouk *á la Charlotte*. K velkým kloboukům patří ozdobné *jehlice*, jimiž se připevňují k účesu.

EMANCIPACE:

Jeden z nepsaných zákonů oděvní kultury říká, že čím užší sukně, tím širší klobouk. Postupně pak dojde ke zkrácení sukně a klobouk se stane malou přílbou přiléhající těsně k hlavě. Nosí se hluboko do čela. Velkou módou se stávají průsvitné *závoje*, nejčastěji z černého nebo bílého tylu, těsně přiléhající ke klobouku a zahalující i tvář.

KOLEM ROKU 1920:

Vývoj mužského oblečení dospívá jak u oděvu, tak i u pokrývky hlavy k stále větší prostotě. Začátkem 20. století zcela zmizely cylindr i buřinka a obecně se ujal měkký, plstěný klobouk a k sportovnímu oblečení čepice. Nej kvalitnější plstěné klobouky se označují jako *borsalino*. Klobouk z šedé nebo černé plstě se zdviženým okrajem, lemovaný stužkou – *homburger*. Obecně se začíná nosit *baskická čapka* (u nás se jí lidově říkalo *rádiovka*), původně vlněná. Svým vývojem prošla i *koupací čepice*. Před druhou světovou válkou se obecně zavedlo vázání *šátku* na hlavě, přeloženého napříč. Těsně před válkou se i v Evropě objevuje *klobouk*, má malou hlavu a úzký okraj, obrácený vzadu nahoru a vpředu dolů. U nás se ujal pod označením „*Durbinka*“, podle tehdy proslulé herečky Deany Turbinové.

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA:

Nedostatek materiálů brzdil rozvoj ženské módy, přešívá se proto ze starého. Vznikají klobouky ze *slámy*, dřevěných *hoblin*, kousků tylu, závoju a aranžované *turbany* ze zbytků tkanin.

PO ROCE 1945:

Protože je všechno dovoleno, vyžaduje každý oděvní styl osobitě řešenou pokrývku hlavy. Některé sezóny dávají přednost širokým *kovbojským kloboukům*. Jiné období potlačí klobouk aranžovanými *turbany* z pestrých šál nebo šátků a následující prosazuje *malé klobouky* nebo *barety*, *kapuce* nebo tlusté, ručně pletené *čapky*. Nosí se i nejrůznější *kožešínové čepice*, *beranice* a *barety* ze vzácných i méně vzácných kožešin i ze syntetických materiálů, které napodobují kožešiny a nosí je jak muži, tak i ženy.

Klobouk přestal být pro určité společenské příležitosti nezbytnou součástí odívání. Muž se většinou smí objevovat bez pokrývky hlavy. Také žena navštěvuje divadla a koncerty i jiné slavnostní příležitosti většinou bez klobouku, jen cestou chrání účes šálou nebo šátkem. A tak klobouk, obvykle malý a nenápadný a ještě častěji čepice jsou dnes spíše funkčním doplňkem oděvu, ochranou před chladem i žářem než společenskou nutností. I když se v posledních letech projevila u žen tendence k návratu klobouku jako běžné součásti denního oblečení, nikdy se naplno neprosadila. Žena v letním slaměném klobouku nebo větším plstěném jarním či podzimním, zůstává na ulici skutečnou výjimkou. Tak složitá a spletitá historie pokrývek hlavy se zdá procházet v současné době jednou z méně významných údobí a čeká opět na chvíli, kdy rozmar módy, skvělý nápad módního návrháře, či jiný podnět jí dodá opět plného lesku.